

László HONTI (Udine)

Erästä ugrilaisten kielten postpositioperäisestä kaasussuffiksien perheestä

Kirjoitus pohjautuu Suomalais-Ugrilaisen Seuran 2. joulukuuta 2003 järjestämässä Matti Liimolan 100-vuotisjuhlaseminaarissa pidettyyn esitelmään.

1. Johdannoksi

Tietemme historiassa Matti Liimola oli se, joka epäilemättä tunsu parhaiten vogulin kielen ja sen murteet sekä deskriptiivisesti että historiallisesti. Hän julkaisi suuren joukon tutkielmia vogulin eri kysymyksistä, ja valtaosa hänen tuoksistaan on osoittautunut oikeaksi. Liimolan julkaisuista olen käyttänyt ehkä eniten hänen monografiaansa vogulin nominien morfologiasta (Liimola 1963). Tässä teoksessa hän käsittelee mm. vogulin murteiden erään laajan postpositioperheen alkuperää, syntyä ja sen vastineita lähimmissä sukukielissä, ostjakissa ja unkarissa. Sen sisältämä selitys on yksi niistä harvoista Liimolan tarjoamista, jotka yritettiin hylätä. Nähdäkseni kuitenkin Liimola oli se tutkija, joka on löytänyt oikean ratkaisun, ja tästä johtuen haluaisin esittää, miksi hänen näkemyksensä on oikea ja miksi sitä vastustava näkökanta on erheellinen.

2. *n:n* sisältävät postpositioperäiset ugrilaiset kaasussuffiksit

Kyseessä on seuraava vogulin murteiden lokaalisuutta ilmaiseva suffiksiperhe (seuraavassa siteeraan Kanniston vogulin tietoja enimmäkseen fonemaattisessa transkriptiossa, mutta kun säilytän alkuperäisen kirjoitustavan, tiedon edessä on †):

- latiivisuffiksi: TJ TČ̌ *-nā/-nā̄*, *-(ə)n*, KU KM KO P LU *-(ə)n*, *-nə*, LO So *-na*, *-(ə)n*,
- ablatiivisuffiksi: TJ *-nāl/-nāl̄*, TČ̌ *-nāl* (Kanniston alkuperäisen transkription mukaisessa muodossa: *-nel*, *-nėl*, *-nēl*), KU KM KO LO So (hyvin harvoin myös) P *-nəl*,
- komitatiivisuffiksi: TJ *-nāt/-nāt̄*, TČ̌ *-nāt* (Kanniston alkuperäisen transkription mukaisessa muodossa: *-net*, *-nēt*).

Näiden etymologiset vastineet muissa ugrilaisissa kielissä: ostj. latiivisuffiksi O *-na*, komitatiivisuffiksi VVj Sur *-nat/-nāt*, funktioltaan komitatiivinen postpositio Šer *nataŋ-*; unk. datiivisuffiksi *-nak/-nek*, murteiden latiivisuffiksi *-ni*, *-nyi*, murteiden lokatiivisuffiksi *-nott/-nött*, *-nitt*, murteiden ablatiivisuffiksi

-nól/-nöl, -núl/-nül (ks. Liimola 1963: 60–67, 78–98, 95, 120–123). Liimola on tietysti kerrannut hyvin perusteellisesti, minkälaisia näkemyksiä näiden elementtien historiallisesta taustasta ja niiden kehityksen vaiheista tutkimuskirjallisuudessa oli esitetty. Hyväksyen Budenzin (1884–1894: 385–386) ja Fokosin (esim. 1910) oletukset hänkin lähti postpositiosta, joka palautuu substantiiviin **nā-* 'Nähe, Seite od. dgl.', ja mainitsi samalla, että näillä ugrilaisten kielten elementeillä on vastineita samojedikielissä asti (Liimola 1963: 65, 95, 123).

2.1. Liimolan esittämä *n:n* sisältävien kaasussuffiksien etymologia

Liimolan selityksen ytimen voi kiteyttää seuraavasti. Osassa Tavdan murteen alamurteita (Munkácsi TO, Kannisto TČ) mainituilla ablatiivin ja komitatiivin suffiksilla on vain etuvokaalinen edustaja, joka Liimolan mielestä on todistus siitä, että suffiksiperheen jäsenet ovat syntyneet itsenäisestä etuvokaalisesta sanasta, nimittäin postpositiosta (Liimola 1963: 66–67, 123; vrt. myös Riese 1992: 385). Tässä yhteydessä hän viittaa siihenkin, että tilanne on sama myös karitiivisuffiksin tapauksessa, esim. TJ † *šattā•l* ~ TČ † *šätte•l* 'glücklos', vrt. TJ *šat*, TČ † *šāt* 'Glück' (Liimola 1963: 67), ja huomauttaa, että suffiksin vokalismin, toisin sanoen takavokaalisen vaihtoehdon puutteen tausta on epäselvä. Minulla ei ole tiedossa, että tämä suffiksi voisi palautua postpositioon. Mainitsen, että T. Itkonen on esittänyt ajatuksen tämän erikoispiirteen selvittämiseksi niin, että tämä suffiksi olisi joskus degrammatikalisoitunut ja sitten uudelleen agglutinoitunut ja grammatikalisoitunut:

Vokaalia ei Liimola ... tosin katso tyydyttävästi selitetyn. Koska sen edustus näyttää olevan kauttaaltaan sama kuin sm.-ugr. **ä:*tä ensi tavussa edustavan kvog. **ā:*n (vain TJ-murteessa mukautuminen vokaalisointuun), vaikuttaa siltä, että päätte on jossain vogulin vaiheessa hahmotettu postpositioksi ja tällöin yleistetty sen etuvokaalinen toisinto. (T. Itkonen 1992: 222.)

Itkosen mukaan samantyyppisen kehityksen alku on havaittavissa pohjoislapisissa:

Rinnakkaistapauksen tällaiselle päätte uudestaantulkinnalle tarjoaa pohjoislappi, jossa abessiivin päätte *-tâgâ* samoin häilyy taivutuspäätte ja postposition rajoilla ja voi esiintyä itsenäisenä adverbinkin merkityksessä 'ilman' (T. Itkonen 1992: 222; vrt. Nevis 1988: 45.)

Tämä oletus on tietysti mahdollinen, mutta jää vain tyhjäksi hypoteesiksi. Nähdäkseni ajatus on epätodennäköinen senkin takia, että samasta **nā-* 'Nähe, Seite' postpositiosta lähtöisin olevalla paikallissijasuffiksien perheen latiivisella morfeemilla on myös takavokaalinen muunnos alamurteessa TČ *-nā* ~ *-nā̄*. On mainittava vielä, että eivät tämän runsaslukuisen ugrilaisen suffiksiperheen Tavdan murteen jäsenetkään voineet liittyä kaasussuffiksina nomineihin vasta Tavdan murteen erkaannuttua muinaisvogulista. Kyseessä on pikemminkin

alamurteessa TČ (≈ TO) äänteenmuutos, joka on toteutunut vain umpitavuisissa suffikseissa ja jonka syy on epäselvä. Sääntöjen vastainen ilmiö on myös se, että ablatiivisuffiksin vokaali on tavallisesti lyhyempi (lyhyt) – joten se esiintyy hyvin harvoin murrettä TJ vastaavalla tavalla – tai harvinaisemmin neljännespitkä (puolipitkä), ja että sen realisaatio on tässä alamurteessa hieman suppeampi, vrt. TČ † *üt'-nē•l* 'aus dem Wasser' ~ TJ † *epà•-nəl* 'aus der Wiege', TČ † *jē-nē•l* ~ TJ † *jē-nà•l* 'aus dem Fluß' (Liimola 1963: 60, 61). Sen sijaan komitatiivisuffiksin vokaalin pituus vastaa TJ:n suffiksin pituutta; vain harvoin tavaataan neljännespitkä vokaali, mutta TJ:n vokaalia suppeampi, vrt. TČ † *lo•m-nē't* ~ TJ † *lōm-nət* 'mit dem Pferd', TČ † *ā•m'-nē't* ~ TJ † *ā•mp-nət* 'mit dem Hund'.

Tämäkaltainen epäsäännönmukaisuus on olemassa Tavdan murteen verbienkin morfologiassa. Sillä verbintaivutuksen muodolla, jolle olen antanut nimeksi konditionaali, on tunnus {*āskā*}, mutta TČ:n alamurteessa tämäkin esiintyy vain etuvokaaalisena; TJ:ssä etuvokaalinen variantti voi liittyä myös takavokaaalisiin vartaloihin, takavokaalinen modussuffiksi sen sijaan vain takavokaaalisiin vartaloihin (Honti 1975: 44–45, 108), esim. TČ *nawkət-əs-kā-t* 'wenn (jemand) anfängt', vrt. *nawkət-əs* 'es begann' ~ TJ *tō-s-tā-kē-t: jüw-t.¹* 'wenn sie hineingehen', vrt. *tō-s-tā: jüw-t.* 'sie gingen hinein' ~ *ont-əs-t-kā-t* 'wenn sie sich setzen', vrt. *ont-əs-t* 'sie setzten sich' (mp.).

Esittämistäni seikoista johtuu, että Tavdan murteessa vallitsevan vokaa-lisoinnun puutteellisuuden ja häilymisen takia emme voi tehdä johtopäätöksiä käsiteltyjen suffiksien edeltäjistä. Sen sijaan ostj. Šer *nat-aj-* on funktioltaan komitatiivinen postpositio, jonka ensimmäisen tavun vokaali voi palautua vain **ä*:hän, sekä unk. datiivisuffiksi *-nak/-nek*, joka on käytössä eräänlaisena postpositiona persoonapronominien taivutuksessa, esim. *nekem* 'minulle', *neked* 'sinulle', *neki* 'hänelle' jne., viittaavat yksiselitteisesti alkuperäiseen etuvokaaaliseen muotoon.

3. Muiden tutkijoiden käsitykset *n*:n sisältävien kaasussuffiksien alkuperästä

Muutamit kollegat eivät ole hyväksyneet Liimolan selitystä ja ovat esittäneet uusia etymologisia hypoteeseja näiden ugrilaisten kaasussuffiksien ja postpositioiden historiallisesta taustasta. Károly Rédei on esittänyt näiden elementtien lähtökohdaksi **n*-alkuista demonstratiivipronominia, eikä ole edes tullut maininneeksi Liimolan selitystä (Rédei 1973: 312–313; ks. alempana). Tibor Mikola on tutkinut hyvin perinpohjaisesti samojedikielten postpositioita ja tullut johtopäätökseen, että jurakin *nā*-vartaloiset postpositiot (Mikola 1975: 24–45) ja

¹ Nykyään kirjoitan T *ē*:n *ā*:n sijasta.

niiden vastineet muissa samojedikielissä (Mikola 1975: 164–170) voi yhdistää etymologisesti yllä esitettyihin ugrilaisten kielten suffikseihin. Näiden kaikkien alkuperäisestä lähteestä hän on kirjoittanut seuraavasti:

Für das Nordsamojedische, Wogulische und Ostjakische kann der Stamm *nä angenommen werden, doch wir können auch mit der Form *ne... rechnen. ... Abgesehen von wenigen Ausnahmen kann... die ausgedehnte Postpositionsfamilie auf die Grundform *nä-, *näk-, *näŋ- zurückgeführt werden. Ich halte es für wahrscheinlich, daß auch die schwieriger zu erklärenden Formen im Endergebnis ebenfalls auf die obigen zwei Lautformen zurückgehen. Dies ist um so glaubwürdiger, als die Grundbedeutung der gleichgestellten Suffixe offensichtlich 'Nähe' war und die auf die Nähe hinweisenden Pronomina im allgemeinen palatale Vokale enthalten. (Mikola 1975: 169.)

Jurakin *nā* 'Freund, Gefährte' -sanan yhteydessä hän esittää:

... daß es ein Wort mit der Bedeutung 'Nähe' gab und sich daraus einerseits die Postpositionsfamilie *nā*', andererseits das Substantiv *nā* 'Freund' entwickelte. (Mikola 1975: 169–170.)

Janhunen on erottanut nämä kaksi ryhmää toisistaan: *nä- (postp.) (Janhunen 1977: 99) ↔ *nä 'Kamerad, Bruder, Schwester' (Janhunen 1977: 106). Mikolan näkökanta eroaa siis Liimolan selityksestä vain siinä, että hänkin lähtee pronominivartalosta. Myöhemmin Timothy Riese on hyväksynyt saman mielipiteen:

Der "Schönheitsfehler" an dieser Erklärung [kyseessä on selitys oletetusta substantiivista *nä- 'Nähe'; L. H.] liegt darin, daß sich das Element *nä 'Nähe, Seite' sonst nicht anweisen läßt. Heutzutage ist man viel eher geneigt, in diesem *nä ein altes pronominales Element zu sehen..., zu dem die Kasussuffixe traten. Während die Annahme eines Wortes mit der Bedeutung 'Nähe, Seite' sich semantisch sehr begründen läßt, weist die (einsilbige) Form klar auf ein pronominales Element hin. Ein Demonstrativpronomen *nä ist in den verwandten Sprachen gut belegt, ein *nä 'Seite, Nähe' hingegen überhaupt nicht. (Riese 1992: 381.)

Samalle kannalle on asettunut Uralisches etymologisches Wörterbuch, mutta en löydä Rédein ja Mikolan puheena olevia kirjoituksia (Rédei 1973, Mikola 1975, ks. UEW 300–301) sen kirjallisuusluettelosta.

3.1. n:n sisältävien kaasussuffiksien, adverbien ym. elementtien sanue

Mikolan esittämä selitys on vakuuttava siinä mielessä, että hänen käsittelemänsä samojedi- ja ugrilaiskielten elementit ovat samaa perua, mutta minun on melko vaikea hyväksyä ajatusta, että niiden lähde olisi 'läheisyyttä' merkitsevä **demonstratiivi**, se tuntuu nimittäin hyvin keinotekoiselta. Oletettu merkitys näyt-

tää hyvin uskottavalta, ja merkityksen perusteella kantasana on voinut olla vain substantiivi.

Nähdäkseni obinugrilaisissa kielissä on muitakin elementtejä (adverbeja, postpositioita, partikkeleita ja kaasussuffikseja), jotka kuulunevat tähän yhteyteen.

3.1.1. Adverbit

VOGULI

- KU *nālwa*, P LO *nāl*, So *nālwa* 'ans Ufer, flußabwärts' (Liimola 1963: 184);
- KU *nālmən*, P *nāləm: tā-n.*, LO *nāləm* '(vom Land und Wald aus gesehen) am Ufer, (vom Ufer aus gesehen) auf dem Fluß, auf dem See', (Munkácsi) LM N *nalmən* (Liimola 1963: 133–134);
- KU *nālməl*, P So *nālməl* 'auf dem Flußwege, auf der mittleren Fahrstraße' (Liimola 1963: 165);

OSTJAKKI

- VVj Sur Irt *nik*, Ni Šer Kaz Syn *nĭk*, O *nik* 'Präverb... Zum Fluß hinunter, ans Ufer vom höher gelegenen Land abwärts; auf den Herd, übers Feuer (z. B. den Kessel hängen), zum Herd hin, zur Haustür hin';
- VVj Sur *nim*, Šer Kaz Syn *nĭm*, O *nim* 'Unter-, Ufer-, weiter unten am Fluß, nördlich', DT *nimpe*, Ko. *nimpə*, Ni *nĭmpə*, Kaz *nĭmpĭ*, O *nimpi* 'dem Ufer zu gelegener Rand einer Stadt, eines Dorfes, untere Seite, Vorderseite';
- VVj Sur Irt *nāmən*, Ni Šer Kaz *namən*, O *nāmən* 'am Ufer, am Rand eines Sumpfes, näher am Ufer, weiter unten, in der (Nähe der) Tür, hinten';
- Sur *nāməltä*, Irt *nāmətta*, Ni *namətta*, Kaz *naməta*, Syn *naməta*, O *nāməta* 'weiter vom Ufer weg (auf den Fluß, z. B. fahren), vom Ufer aufs Land hinauf, vom Ufer her' (DEWOS 984–986).

Ostjakin sanat viittaavat siihen, että jo muinaisostjakissa olivat käytössä vokaalivaihtelulliset rinnakkaismuodot **nim* ~ **näm(-ən, -əltä)*. Ostjakin murteissa on vielä kaksi tällaista adverbiperhettä: VVj *kĭm*, Sur *kim* (~ *kem*) jne. 'hinaus, Außen-' ~ VVj *kĭmən*, Sur *kemən* jne. 'draußen, im Freien, auf der Straße' (DEWOS 636–637), VVj Sur Irt *num* jne. 'nach oben, hinauf, das Obere' ~ VVj *nəmən*, Trj *nomən* jne. 'oben befindlich, weiter flußaufwärts befindlich, Oberlauf eines Flusses, Süden, südlich' (DEWOS 988–989).

Pidempien (lokatiivisten ja ablatiivisten) adverbimuotojen *m* on denomiinalinen nominijohdin (vrt. Ravila 1937: 42–43; Liimola 1955–1956: 22–23;

1962: 301; 1963: 134). Kaasussuffiksittomia, pelkkiä *m*:llisiä *nim-*, *küm-* ja *num-*muotoja käytetään myös adjektiiveina, ei ainoastaan adverbina.

Näiden adverbien joukkoa voi vielä laajentaa yhdellä adverbiperheellä, joka tunnetaan sekä ostjakissa että vogulissa (joskaan ei kovin yleisesti) ja jonka jäsenet eivät muodosta edellisten kaltaista järjestelmää, mutta kuuluvat epäilemättä tähän:

- OSTJ. J *äləm* jne. ”Attribut zu ’Seite’” (DEWOS 78) < kantaostj. **äləm*,
- VOG. TJ *äləm: ä.-pält* jne. ’jenseits...’ (Liimola 1962: 299–300; 1963: 189) < kantavog. **äləm*.

Siteeraamieni obinugrilaisten sanojen perusteella näyttää varmalta, että niiden edeltäjillä oli *m*-johtimella muodostetut johdokset sekä attribuutteina että latii-visina ja lokatiivisina adverbina jo obinugrilaaisessa kantakielessä. Ostj. **nim* ~ **nämən* eroaa muista adverbista vain siinä, että väljävokaalista vartalon muunnosta käytetään vain adverbiaalisilla kaasussuffiksilla laajennettuna. Tähän voisi olla syynä se, että perussanaksi otaksumani **näm* ’hierher, in die Nähe; hier, in der Nähe’ on vähitellen kehittynyt postpositioksi ja painollisena partikkelinakin se on voinut liittyä nomineihin, adverbisiin, pronomineihin ja on askel askelelta menettänyt itsenäisen sanan statuksensa.

3.1.2. Postpositiot, partikkelit, kaasussuffiksit

Ostj. Trj J *-nam/-näm*, Sal *-nam* approksimatiivipäätte, esim. Trj *pěšännäm* ’pöytään päin; gegen den Tisch’, *öppjnam* ’ovea kohti; gegen die Tür’ (Karjalainen 1964: 229; vrt. *pěšan* ’Tisch’, *öppi* ’Tür’), sopii tähän yhteyteen sekä äänneellisesti että funktionaalisesti. Tämä *-nam/-näm* oli alkuaan kai painotuksen ilmaiseva partikkeli, joka liittyi etupäässä pronomineihin ja adverbisiin, kuten se nykyäänkin esiintyy itäisimmissä murteissa, esim. Vj *mä mēnnäm* ’minä itse’, *nōj nōjnam* ’sinä itse’, VVj *tīnäm* ’tuolla’, Vj *tūnam* ’tuonne’, [Terėškin] Trj *tēnam* ’tuonne’ (ks. Honti 1984: 62).² Lisäksi näyttää mahdolliselta, että myös ostj. V *nijit*, Vj *nijə*, Trj *nijt-* ablatiivin postpositio (DEWOS 1006) on tämän saman perheen jäsen, mutta sen elementit *η(k)*, *t* jäävät ainakin toistaiseksi vaille selitystä.

4. Kritiikkiä muiden tutkijoiden esittämistä etymologisista selityksistä

Olen eri mieltä siitä, että tämä postpositioiden ja päätteiden perhe olisi syntynyt pronomista, kuten Rédei ja Mikola ovat otaksuneet. Syynä tähän on se tosiseikka, että demonstratiiveja käsittelevässä etymologisessa kirjallisuudessa

² Tästä ongelmasta yksityiskohtaisemmin ks. artikkelini Péter Hajdún muistolle omistetussa Nyelvtudományi Közleményekin osassa 100 (Honti 2003).

luetellut, demonstratiiveista selitetyt ei-pronominaaliset ja ei-monikolliset sanat ovat etymologisen pesyeen (hyvin) epävarmoja jäseniä (ks. Rédei 1973: 312–313), vrt. ”**na* ’der hier, dieser da’ FU” (UEW 297), ”**nä* (~ **ne* ~ ?**ni*) ’dieser; ?der, jener’ FP, ?U” (UEW 300–301) ja ”**no* ’jener’ FW, ?U” (UEW 306–307) (tästä kysymyksestä ks. vielä Honti 1997: 34–35). Epäilykseni syyt ovat seuraavat:

1. Etymologisten kannanottojen perusteella näyttää todennäköiseltä, että **n*-alkuiset pronominit ovat peräisin suomalais-volgalaisesta kantakielestä, mutta ne voivat olla paljon vanhempiakin, ja varmasti ovatkin, sillä possessiiviparadigman monikon tunnus ja objektiivisen verbintäivutuksen monikollisen objektin numerustunnus palautuvat varmasti tähän pronominiin (vrt. Honti 1997: 34). Nähdäkseni uralilaisessa/suomalais-ugrilaisessa kantakielessä demonstratiiveja oli sananalun suhteen kaksi ryhmää:

(a) Toiseen kuuluivat ne, jotka sisälsivät sanan alussa oraalisen konsonantin yksikössä ja nasaalin monikossa, eli numerukset ilmaistiin suppleetiolla (näin olen UEW:n kannanotosta poiketen sitä mieltä, että eroavat sananalkuiset vartalot olivat numeruseron kantajia): (α) johonkin lähelle viittaavat: **tä* (UEW 513–515) ~ **nä*, **ta* (UEW 505) ~ **na* (UEW 297), (β) anaforiset/kataforiset tai kauas viittaavat: **to* (UEW 526–528) ~ **no* (UEW 306–307), **će* (UEW 33–34) ~ **ñe* (ks. UEW 300–301).

(b) Toisen ryhmän sananalkuinen äänne oli vokaali; tähän kuuluneiden pronominiinien monikosta minulla ei ole aavistustakaan: (α) lähelle viittaava: **e* (UEW 67) ~ **?*, (β) kauas viittaava: **o*/**u* (UEW 332) ~ **?*.

Vastaamatta on jäänyt vielä myös kysymys siitä, minkälainen ero oli (a) lähelle ja kauas (kauemmas) viittaavilla palatovelaarisilla pronomineilla ja (b) konsonantti- ja vokaalialkuisilla demonstratiiveilla; piti nimittäin olla jonkinlainen ”työnjako”.

2. Demonstratiivi, jonka merkitys olisi ollut ’läheisyys; Nähe’, per definitionem ei voi eikä voinut olla olemassa.

3. Käsittelemäni postpositiot ja päätteet ovat helpommin selitettävissä Liimolan otaksuman pohjalta (ks. alempana).

4.1.

Olen sitä mieltä, että ostj. VVj Sur jne. *nämən* ’am Ufer usw.’ adverbien ja niille sukua olevien vogulin kaasuspäätteiden vartalon muoto obinugrilaisessa kantakielessä on voinut olla **nä*-. Kantaostjakin **nim* on voinut syntyä **näm*-muodosta adverbien **küim* ~ **kömən*, **num* ~ **nömən* analogiasta. Näin alkunsa saaneelle vartalolle **ni*- on voinut rakentua ablatiivinen postpositio **niŋ*-. Kaikkien tähän liittämieni elementtien ugrilainen lähtömuoto oli **n*-alkuinen etuvoakaallinen ja ’Nähe, Raum in der Nähe von etwas; Flußufer’ -merkityksinen sana. Jos tämä pitää paikkansa, yhä todennäköisempi on Liimolan Budenzin ja Fokosin hypoteesille perustuva selitys, jonka mukaan postpositiosta syntyneet ugri-

laiset päätteet palautuvat nominiin **nā-* 'Nähe' (Liimola 1963: 64–67, 95, 120–123) – jopa riippumatta siitä, voitaisiinko rakentaa (pelkkään mielikuvitukseen kuuluvalla) 'Nähe'-merkityksiselle pronominille perustuvia pilvilinnoja. Mainitsen vielä, että Liimola ei halunnut ottaa kantaa unk. *-nak/-nek* päätteen ja *neki* jne. postposition etymologiaan (Liimola 1963: 98), mutta ei ole mitään syytä epäillä, etteivät nekin kuulu tähän sanapesueeseen. Nähdäkseni joen rantaan verrattua liikkumista ja sijaintia havainnollistavien postpositioiden johtaminen nominista **nā-* 'Nähe, Raum in der Nähe von etwas, Flußufer' voi tehdä Budenzin esittämän selityksen todennäköisemmäksi. Epäilemättä tällainen yksitavuinen nomini on ristiriidassa kantakielten ajan sanaston äänneasun kanssa, odotuksenmukainen nimittäin olisi kaksitavuinen nomini. Tuntuu kuitenkin luonteelta olettaa – ainakin ugrilaisten kielten perusteella – muodon **nā* 'Nähe' sijasta muoto **näjz* 'Nähe', joka postpositioksi kehittyessään on välttämättä lyhentynytkin; lyhentymistä on edesauttanut myös sen painottomuus. Aikakauskirjan toimituksen kautta saamani kommentin nojalla olen kiinnittänyt huomiota siihen, että samojedissa esiintyy **η*:llisiä muotoja, ja niiden perusteella uralilaisen kantakielen muodossakin olisi pitänyt olla **η*, eikä **j*. Mutta nähdäkseni obinugrilaiset kielet ovat selvästi **j*:n kannalla (vrt. Csúcs et al. 1991: 137–138), joka on samojedikielten kannalta epätodennäköinen (vrt. Csúcs et al. 1991: 138); vogulin ja ostjakin kantamuotoon sen sijaan ei oikein sopisi **η* (vrt. Csúcs et al. 1991: 152–153, samojedin osalta mts. 153–154). Ugrilaiset ja samojedilaiset sanueet kuuluvat etymologisesti varmasti yhteen, näin voin vain olettaa vaihtoehtoiset kantamuodot: U **näjz* tai **näjz*, joiden sanansisäiset konsonantit (*η* ja *j*) ovat yleensä taipuvaisia katoamaan; katoamisen jälkeen joko kantasamojedissa oli lisätty **η* vartaloon, tai kantaugrissa **j*. Tämän muotoon **näjz* palautuvan ugrilaisen postposition suorat jatkajat ovat pohjoisostjakin ja vogulin latiivinpäätte sekä unk. murt. latiivinpäätte *-ni*, *-nyi*. Riese kirjoittaa ugrilaisten päätteiden lähteenä olevan postposition yhteydessä: "Früher hat man die lativische Postposition in der Form **nä-k* > **nä-γ* rekonstruiert. Aufgrund der lautlichen Entsprechungen halte ich jedoch **nä-j* für wahrscheinlicher" (Riese 1992: 381). Tämä on vihdoin sopusoinnussa itse rekonstruoimani muodon kanssa.

4.2.

Liimola on vertaillut vogulin postpositiota KU *nūpəl'*, P *nūpəl'*, LO *nūpəl'* 'gegen, auf, zu' unkarin adessiivisuffiksiin *-nāl/-nél* ja postuloinut niiden lähteeksi myös 'läheisyyttä (Nähe)' merkitsevän substantiivin (Liimola 1963: 71–73). Tärkeimmät unkarin kielen etymologiset sanakirjat ovatkin hyväksyneet tämän etymologian: "A kikövetkezethető m. *ná-* ~ ösvog. **nā-* ~ **nū-* eredeti jelentése 'közelség; Nähe' lehetett, de ez nem igazolható. [Uusi jakso] Az ugor alapalak: **na-*" (MSzFE 3: 462; samaan tapaan TESz 2: 996; EWUng 2: 1014). Sen sijaan sanakirjat UEW (297) ja SSA (2: 199) selittävät nämä ugrilaiset ele-

mentit demonstratiivista FU **na* 'der hier, dieser da'. Kysymys on vain siitä, kumpi vaihtoehto on todennäköisempi.

Jos lähdetään substantiivista 'Nähe', on edessämme tavanomainen kielipillistumisprosessi: "possessiivirakenne > postposition sisältävä rakenne > kaasuspäätteellä varustettu substantiivi". Varjopuolena on epäilemättä se seikka, että kielikunnassamme ei ole osoitettavissa muita **noj(3)* 'Nähe' substantiiviin palautettavia sanoja, apusanoja tai suffikseja; tilanne on muuten sama kuin jak-sossa 2 esitettyjen suffiksien jne. tapauksessa, nim. vog. T -*nät* jne. komitatiivipäätteiden osaltakaan emme löydä **noj(3)* 'Nähe' sanan suoria jatkajia uralilaisista kielistä.

Jos haluamme selittää vogulin postposition LO *nūpəl* 'gegen, auf, zu' jne. demonstratiivin FU **na* 'der hier, dieser da' jatkajaksi, suurin vaikeus ilmenee siinä, että kielissä, jotka ovat säilyttäneet tämän demonstratiivin pronomina, sillä on selvästi monikollinen funktio; sama on asianlaita muidenkin *n*:llisten demonstratiivien tapauksessa, vrt. esim. sm. *tämä* ~ *nämä*, *tuo* ~ *nuo*, *se* ~ *ne* (ks. esim. Majtinskaja 1964: 29–30). Vaikka ilmiö esiintyykin hyvin pienessä nominyryhmässä, so. demonstratiiveissa, tämänkaltainen suppletiivinen numerumuodostus on agglutinoivissa kielissä epätavallista (nykyään se on olemassa enää suomalais-permiläisissä kielissä). Tämä piirre on nähdäkseni peräisin uralilaisesta kantakielestä, eikä ole ihme, että se on kadonnut samojedi- ja ugrilaiskielistä ja läntisessäkin kieliryhmässä se on taantumassa, vrt. viron *too* 'jener' ~ *nood* 'jene (Pl.)' ↔ sm. *tuo* 'jener' ~ *nuo* 'jene (Pl.)', md. *t'e* 'dieser' ~ *he* 'diese (Pl.)' ↔ *t'e* 'dieser' ~ *het* 'diese (Pl.)' ↔ *še* 'jener' ~ *šet* 'jene (Pl.)', tšer. *ti* 'dieser' ~ *ninə* 'diese (Pl.)' ↔ *ti* 'dieser' ~ *ninəwłä* 'diese (Pl.)', *tuđo* 'jener' ~ *tuđowlak* 'jene (Pl.)', syrj. *siję* 'er' ~ *naje* 'sie (Pl.)' ↔ *siję* 'jener' ~ *sijęjas* 'jene (Pl.)'; tasoittuminen onkin jo päättynyt votjakissa: *so* 'er, jener' ~ *soos* 'sie, jene (Pl.)', *ta* 'dieser' ~ *taos* 'diese (Pl.)' (vrt. Majtinskaja 1964: 30, 77; 1969: 95–96, 99–100). Selkupissa *n*-alkuinen demonstratiivi voi olla muinaisen dualismin perifeerinen todistaja ja käytöstä syrjäytyneen monikon edustaja.

5. Lopuksi

Yhteenvedon voin todeta, että jos vertaamme Liimolan esittämää selitystä yllä käsiteltyjen ugrilaisten postpositioiden ja kaasussuffiksien alkuperästä muiden esittämiin ehdotuksiin, Liimolan ajatuskulku näyttää paljon todennäköisemmältä, jopa täysin vakuuttavalta. Hänen esittämiensä todisteiden ainoana heikkona puolena on se seikka, että uralilaisissa kielissä ei ole osoitettavissa nominien **noj(3)* 'Nähe' ja **noj(3)* 'Nähe' välittömiä jatkajia substantiiveina. Tämä ei kuitenkaan voi yllättää historiallis-vertailevaa kielitiedettä vähänkin tuntevaa tutkijaa, onhan päivänselvää, että kaikki vanhemman kielimuodon sanat eivät voi säilyä ikuisuuteen, jopa niiden valtaosa katoaa ajan myötä hyvin erilaisista syistä.

Kirjallisuus

- Budenz, József 1884–1894: *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Csúcs, Sándor & Honti, László & Salánki, Zsuzsa & Varga, Judit 1991: *Statistik der uralischen Lautentsprechungen*. Linguistica, Series B, Documenta, 1. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- DEWOS = Steinitz, Wolfgang 1966–1993: *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Berlin: Akademie Verlag.
- EWUng 2 = Benkő, Loránd (toim.) 1995: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band II. Kor–Zs*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fokos, Dávid 1910: A *-nott, -nól, -ni* ragok eredetéről. – *Magyar Nyelvőr* 39: 158–162, 226–228.
- Honti, László 1975: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda*. *Janua Linguarum. Series Practica* 246. Budapest – Den Haag – Paris: Akadémiai Kiadó – Mouton.
- Honti, László 1984: *Chrestomathia ostiatica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Honti, László 1997: Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54: 1–126.
- Honti, László 2003: Az osztják approximativusrag eredete (avagy egy uráli szócsalád nyomában). – *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 168–176.
- Itkonen, Terho 1992: Ugrilaisten kielten karitiivista. – Pál Deréky, Timothy Riese, Marianne Sz. Bakró-Nagy & Péter Hajdú (toim.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Wien – Budapest. 221–237.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. *Castrenianumin toimitteita* 17. Helsinki.
- Karjalainen, K. F. 1964: *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten*. Bearbeitet und herausgegeben von E. Vértes. *Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia* 128. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Liimola, Matti 1955–1956: Zur wogulischen Formenlehre. – *Suomalais-Ugrilainen Seuran Aikakauskirja* 58: 3: 1–65.
- Liimola, Matti 1962: Etymologisches aus den ugrischen Sprachen. – *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Paavo Ravila*. *Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia* 125. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 289–316.
- Liimola, Matti 1963: *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina*. *Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia* 127. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Majtinskaja = Майтинская, К. Е. 1964: *Местоимения в мордовских и марийских языках*. Москва: Наука.
- Majtinskaja = Майтинская, К. Е. 1969: *Местоимения в языках разных систем*. Москва: Наука.
- Mikola, Tibor 1975: *Die alten Postpositionen des Nenzischen*. Budapest – Den Haag: Akadémiai Kiadó – Mouton & Co.

- MSzFE 3 = Lakó, György (toim.) 1978: *A magyar szókészlet finnugor elemei. Etimológiai szótár. III. kötet. N–ZS.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nevis, Joel Ashmore 1988: A morphotactic paradox in Northern Saame: comitative *-guim.* – *Ural-Altäische Jahrbücher. Neue Folge* 8: 38–50.
- Ravila, Paavo 1937: Über das finnisch-ugrische Komparativsuffix. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 24: 29–58.
- Rédei, Károly 1973: Über die Demonstrativpronomina in den uralischen Sprachen. – *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Erkki Itkonen sexagenarii die XXVI mensis aprilis anno MCMLXXIII.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 150. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 311–319.
- Riese, Timothy 1992: Zur Entwicklung des Kasussystems im Wogulischen. – Pál Deréky, Timothy Riese, Marianne Sz. Bakró-Nagy & Péter Hajdú (toim.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára.* Wien – Budapest. 379–388.
- SSA 2 = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1995: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 2. L–P.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- TESz 2 = Benkő, Loránd (toim.) 1970: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Második kötet. H–Ó.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- UEW = Rédei, Károly (toim.) 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch. Band I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht.* Budapest – Wiesbaden: Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz.

László Honti

Università degli Studi di Udine

Dipartimento di Glottologia e Filologia Classica

Via Mazzini 3

IT-33100 Udine